

ЮВІЛЕЇ

Дмитро Михайлович Гродзинський

5 серпня 2004 р. минуло 75 років від дня народження та 53 роки наукової, педагогічної і громадської діяльності Дмитра Михайловича Гродзинського — академіка Національної академії наук України, доктора біологічних наук, професора, завідувача відділу біофізики та радіобіології Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України, академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України, Голови Національної Комісії з радіаційного захисту населення (НКРЗУ) при Верховній Раді України.

Ім'я Д.М. Гродзинського добре відоме радіобіологам, біофізікам, фізіологам рослин і біохімікам усього світу. Його наукові та публіцистичні праці здобули міжнародне визнання.

Тепер, як і раніше, життя шановного ювіляра являє собою унікальне плетиво подій і зустрічей, подорожей і дискусій, нетерплячих надій і терплячої, наполегливої до самозабуття праці, привабливих задумів та рутинно-буденних справ. Ідеї Дмитра Михайловича з проблем надійності біологічних систем, природної радіо-

активності ґрунтів і рослин, його розуміння внутріклітинної організації метаболічних фондів та законів живої природи зробили вченого класиком біологічної науки.

За простою природністю Д.М. Гродзинського — старомодно щирого, романтичного, вихованого в класичних традиціях української інтелігенції, — розкривається складна людська незвичайність. Його віра в силу науки, в людські можливості, в добро безмежна. Саме ця природність вивільняє його від багатьох безглузвих умовностей життя, дозволяє зосередити сили на наукових дослідженнях. Вся його наукова діяльність — це, по суті, осмислення та розкриття можливостей живого організму.

Немолодій вже людині, академіку Д.М. Гродзинському властиві невтомність пошуку, невгамовна рухливість, всюдисущність, хоробрість, сильна воля. І цей войовничий дух Дмитро Михайлович, не шкодуючи себе, повністю віддає справі, якою займається. Наш ювіляр — високоосвічена людина з енциклопедичним філософським складом розуму, жадібна до життя, до праці, знань і культури. Вражає його колосальна працьовитість, правдолюбність і безкорисливість. Доступність, простота, бажання зробити добро своїм колегам, друзям, знайомим і навіть незнайомим людям — головні риси його багатогранного характеру.

Ці риси Дмитро Михайлович Гродзинський успадкував від своїх батьків Михайла Карповича (1890–1956) і Віри Пилипівни (1907–1983) — ботаніків, викладачів Білоцерківського сільськогосподарського інституту (БЦСГІ), справжніх інтелігентів, які все своє життя робили людям добро, всіляко допомагали студентам, у хвилину небезпеки жертвували собою заради інших.

Батько Дмитра Михайловича був великим ентузіастом і носієм кращих традицій нашого народу. Ще в 1919 р. тодішньому завідувачеві відділу інтенсивних культур Білоцерківського земельного відділу Михайлу Карповичу Гродзинському разом з однокумцями вдалося створити Білоцерківський сільськогосподарський політехнікум, який у 1931 р. був реорганізований в Білоцерківський сільськогосподарський інститут, що згодом набув слави

одного з провідних центрів наукових досліджень. Працюючи деканом агрономічного факультету і завідувачем кафедри захисту рослин, Михайло Карпович виконував велику науково-дослідну роботу з вивчення флори Білоцерківщини. Мати Дмитра Михайловича після закінчення БЦСГІ пройшла всі етапи науковця: від аспіранта до доцента кафедри. Щира братерська дружба і сподвижницька наукова праця пов'язувала Дмитра Михайловича з його старшим братом, всесвітньо відомим ученим, директором Центрального ботанічного саду АН УРСР, академіком Андрієм Гродзинським (1926–1988).

Дитинство братів Гродзинських проходило, здебільшого, в сільськогосподарському інституті: батьки брали синів у лабораторії, студентські аудиторії, місцевий дендропарк «Олександрія», в поле. Хлопчики сиділи тихо, слухали незрозумілі, здавалося б, химерні словосполучення: «*Capsella bursa-pastoris*; *Solanum tuberosum*; *Quercus robur*» тощо. І трапилося так, що першими словами, які вони навчилися вимовляти, були латинські назви рослин. Це дивувало і потішало дорослих. Тоді люди казали, що бути цим дітям видатними вченими. Передбачення згодом справдилося. Але хто знає, ким би вони стали, якби не особистий приклад одержимості наукою, невтомної творчої праці та добропорядності батьків, їх турботливого ставлення до всього живого.

Батьки змалку навчили дітей не боятися чорної роботи, прищепили Андрієві та Дмитрові любов до рослин, до землі, навички все виконувати власноручно: малювати, креслити, користуватися інструментом, плекати флору і фауну, а ще розвинули прагнення до знання іноземних мов. Вдома ж розмовляли українською. Оскільки Дмитрові довелося вчитися у російській школі, досконало вивчив цю мову. Самотужки паралельно освоював англійську, німецьку, польську, французьку, сербсько-хорватську. Нині кожною з них вільно володіє, полюбляє читати в оригіналі наукові праці, художні твори.

Як страшний сон згадує Дмитро Михайлович роки війни і пов'язані з нею поневіряння та біди. Потім була школа і сильне захоплення фізикою. У 1947 р. закінчив із медаллю середню школу і вступив на фізичний факультет Київ-

ського університету імені Т. Шевченка. Та вчитися тут не довелося за станом здоров'я — потрібний був домашній догляд. Щоб не втрачати час, вступив на агрономічний факультет БЦСГІ. Але для талановитого юнака цього було замало і наступного року він одночасно почав заочне навчання на механіко-математичному факультеті Московського університету ім. М.В. Ломоносова. Тоді там читали свої нахненні лекції відомі вчені професори С.С. Бюшгенс, А.М. Черкасов, В.А. Благоврахов.

Дмитру Михайловичу поталанило на вчителів. Він навчався у таких видатних біологів, як вихованець Сорбонни І.М. Єремєєв, М.М. Воскресенський, Р.В. Чаговець, Д.К. Зеров, А.М. Оксер, Б.М. Тарусов. Та головним його вчителем і в науці і в житті, вчителем по духу був батько Михайло Карпович. Він привчив сина будь-яку справу доводити до кінця і ніколи, ні за яких обставин не лукавити, завжди спиратися на реальність. У цьому він бачив прояв моральності вченого.

Закінчивши у 1952 р. з відзнакою БЦСГІ, Д.М. Гродзинський розпочав трудову діяльність старшим агрономом навчально-дослідного господарства та цього ж року вступив до аспірантури при Інституті фізіології рослин і агрохімії АН УРСР. В ці роки Дмитро Михайлович продовжував навчання в Московському університеті й закінчив 6 курсів мехмату в 1954 р. Він зачитувався «Еволюцией физики» Інфельда, тритомною «Историей биологии от Гераклита до Дарвина» Лункевича, журналом «Природа». Сферу його далеких і близьких інтересів значною мірою визначила книга «Что такое жизнь з точки зрения физики» Шредингера. Власне тоді це була остання праця, яка спонукала до наукових пошуків і відкриттів.

Захоплення було багато: теоретична механіка, атомна енергетика, історія науки, наукова термінологія... Але радіобіологія стала справою всього життя Дмитра Михайловича. Вже тоді, в далекі 50-ті роки ХХ століття, молодого дослідника зацікавили механізми впливу малих доз іонізуювального випромінювання на живі організми — проблема, яка нині після Чорнобильської катастрофи набула особливої гостроти. Тоді він почав читати лекції з атомної енергетики, поповнюючи знання з біології та фізики, широко розгорнув експериментальні

дослідження. Саме тоді проявився властивий Д.М. Гродзинському талант нетрадиційного підходу до проведення експериментів та глибокого теоретичного осмислення здобутих результатів. Як наслідок — блискучий захист у 1955 р. кандидатської дисертації та тему «Действие малых доз ионизирующего излучения на растения». Висловлені в цій праці ідеї та підходи стали основою до формування низки проблем радіобіології рослин, механізмів їх радіостійкості, протипроменевого захисту та післярадіаційного відновлення, успішна розробка яких здійснювалась у наступні роки. Водночас молодого вченого захопили дослідження в галузі фізіології та біохемії рослин із застосуванням радіоізотопного методу.

Перша книжка Д.М. Гродзинського «Методика применения радиоактивных изотопов в биологии» вийшла в світ 1962 р. Через рік, у 1963 р., у співавторстві з братом Андрієм Гродзинським був написаний і опублікований «Краткий справочник по физиологии растений», в якому зібрані найрізноманітніші матеріали від опису техніки проведення основних фізіологічних експериментів до теоретичних узагальнень. Уперше було здійснено спробу скласти словник термінів з фізіології рослин.

Тоді ж (1962—1963) на запрошення Всесвітньої організації з продовольства й харчування ООН (ФАО) Дмитро Михайлович працював у Югославії експертом із застосування нових методів досліджень, зокрема методу мічених атомів у фізіології рослин.

Пізніше він зацікавився природною радіоактивністю ґрунтів і рослин. Виїздив у численні експедиції по Україні, наполегливо та постійно проводив дослідження. У 1965 р. Д.М. Гродзинський захистив докторську дисертацію, присвячену вивченню фізіологічної дії природної радіоактивності в житті рослин, значенню радіоактивних властивостей одного з основних елементів живлення рослин — калію, ролі радіоактивності у виникненні життя на Землі та в еволюції видів. У ці ж роки вийшла друком його монографія «Естественная радиоактивность растений и почв», у якій знайшли подальший розвиток ідеї Дмитра Михайловича про біологічне значення природної радіоактивності та механізми дії малих доз іонізуючого випромінювання на рослини.

В Інституті фізіології рослин АН УРСР Дмитро Михайлович пройшов усі етапи шляху наукового працівника від аспіранта і молодшого наукового співробітника до директора інституту, яким керував у 1974—1986 рр. Ще в 1962 р. у цьому ж інституті він організував відділ біофізики і радіобіології, незмінним завідувачем якого залишається й досі (від 1986 р. у віданні Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України).

Наукові напрямки відділу були досить різноманітними: тут зосереджувалися дослідження фотосинтезу і метаболізму рослин за допомогою методу мічених атомів, на підставі яких була сформульована теорія компартментальності (тобто розмежування) фондів різних метаболітів на окремі підфонди, що відрізняються функціональними значеннями та інтенсивністю участі в обміні речовин у рослинній клітині; однак, основна увага приділялася вивченню реакції рослини на дію іонізуючої радіації. Яскраві результати, нестандартність у постановці експериментів і загальна захопленість проблемами радіобіології рослин приваблювали у відділ багатьох молодих дослідників з різних республік колишнього Радянського Союзу та зарубіжних країн. Тут працювали чехи, болгар, китайці, югослави, азербайджанці, латиші, казахи, узбеки, грузини. А безперервне кипіння наукової думки, повна зневага до ієрархії наукових звань і ступенів створювали неповторну атмосферу великого творчого піднесення. Надзвичайною подією у житті відділу було проведення 1-го Всесоюзного симпозіуму з радіобіології рослин, після якого сформувалася плеяда однодумців-ентузіастів з цієї проблеми.

Дмитру Михайловичу притаманний постійний інтерес до нових наукових напрямків. Так, у книзі «Модели живого и ботаническая бионика», що побачила світ у серії науково-популярної літератури (К.: Наук. думка, 1966), автор розповів про нову науку — ботанічну біоніку і дослідження тих явищ у рослинах, що можуть лягти в основу подальшої розробки та вдосконалення різноманітних технічних пристроїв і систем.

У 1969 р. за успішне поєднання наукової діяльності з викладанням студентам біофаку Київського університету спецкурсів «Метод меченых атомов в изучении обмена веществ»

і «Математическое моделирование в физиологии и биохимии растений» Д.М. Гродзинському присвоєно вчене звання професора.

Широка наукова ерудиція та енциклопедичні знання дозволили йому найповніше узагальнити існуючий у світовій науці матеріал в галузі теоретичної біології, біологічної фізики та радіаційної біології, підготувати першу в світі фундаментальну монографію «Биофизика растений», яка вийшла друком у 1972 р. та була перевидана англійською і польською мовами.

Крім того, був доопрацьований та істотно доповнений «Краткий справочник по физиологии растений», друге видання якого вийшло в світ у 1973 р. російською, а дещо пізніше у перекладі в'єтнамською мовою. Хоча друге видання «Справочника» вийшло 30 років тому, цей довідник популярний і досі у науковців та студентів.

Протягом багатьох років Дмитро Михайлович був укладачем рефератів для реферативного журналу «Биология» з розділів «Радиобиология» та «Физиология растений», що видавались Інститутом наукової інформації в Москві. З редакції цього журналу Дмитро Михайлович отримував товсті пакунки статей різними мовами і лаконічно, з чітким, зрозумілим викладом головної думки наукових праць готував їх реферати російською мовою. Зазвичай Дмитро Михайлович отримував статті дуже складного змісту, для розкриття якого потрібна була широка ерудиція.

В галузі науково-організаційної діяльності основні зусилля Д.М. Гродзинського спрямовувалися на формування чітких наукових напрямів Відділу біофізики та радіобіології, а також на підготовку наукових кадрів для забезпечення цих напрямів. Доречно зазначити, що й понині основний кадровий потенціал відділу складають учні Д.М. Гродзинського.

З часом радіобіологічні дослідження рослин у відділі біофізики і радіобіології охоплюють ширше коло проблем, серед яких розкриття репродукційних механізмів післярадіаційного відновлення та захисту від променевого ураження, системний підхід у дослідженнях явищ репарації та репродукції, розробка радіобіологічних методів для вивчення міжклітинної взаємодії. У відділі аж ніяк не цуралися розробок, які б мали практичне значення. Зокрема, під керівництвом і за безпосередньої участі Д.М. Гродзинсько-

го впроваджено в практику нові способи радіаційного мутагенезу та ядерного бездеградаційного аналізу насіння пшениці на вміст білка. Успішно пройшла виробничі випробування та запатентована радіаційна технологія обробки чубуків винограду перед щепленням, що дозволяє значно збільшити вихід високоякісних стійких до філоксери виноградних саджанців і здешевити їх виробництво.

Основні досягнення цього періоду були узагальнені у монографіях і збірниках: «Противолучевая защита и пострadiaционное восстановление растений» (1972), «Защита растений от лучевого поражения» (1973), «Механизмы радиостойчивости растений» (1976), «Формы пострadiaционного восстановления растений» (1980), «Формирование радиобиологической реакции растений» (1984), «Клеточные механизмы пострadiaционного восстановления растений» (1985). Водночас Д.М. Гродзинський самостійно переклав з англійської книгу Дж. Торнлі «Математические модели в физиологии растений», яка вийшла друком у 1983 р. у видавництві «Наукова думка». У ці ж 80-ті роки Дмитро Михайлович став лауреатом премії ім. М.Г. Холодного АН УРСР.

Важливим і яскравим етапом у діяльності вченого було формулювання основних положень теорії надійності біологічних систем, спрямованих на розробку наукових основ і практичних шляхів підвищення продуктивності культурних рослин. У 1975 р. відбувся 1-й симпозіум, присвячений надійності клітини. Згодом цю проблему висвітлено у серії книг з теорії надійності, зокрема, «Надежность растительных систем» (1983), «Надежность и старение биологических систем» (1987) тощо. Ідея Д.М. Гродзинського про надійність біологічних систем виявилася повною мірою евристичною, тому дуже швидко опанувала багатьма розділами в біології.

В 1988 р. побачила світ капітальна праця «Радиобиология растений», яка досі користується широкою популярністю як серед професійних наукових працівників, так і серед студентів. Виданий того ж року підручник «Биофизика» був удостоєний Державної премії в галузі науки і техніки (1992).

Чорнобильська катастрофа не застала колектив відділу зненацька. Під керівництвом

Д.М. Гродзинського відразу були розгорнуті дослідження, пов'язані з упередженням негативних радіоекологічних і радіобіологічних наслідків катастрофи. Розроблені система перепрофілювання сільськогосподарського виробництва в районах з підвищеним рівнем забруднення радіонуклідами та рекомендації щодо зниження їх вмісту в продуктах харчування. Так, у монографіях «Антропогенная радионуклидная аномалия и растения» (1991) і «Віддалені радіобіологічні та радіоекологічні наслідки Чорнобильської аварії» (1996), що вийшли за редакцією академіка Д.М. Гродзинського, викладено результати комплексних досліджень віддалених радіоекологічних, радіобіологічних та медичних наслідків Чорнобильської катастрофи як основи їх прогнозування та корекції. Дмитро Михайлович став визнаним авторитетом у галузі біологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, широко відомою особою, що знаходить спільну мову як з високопрофесійною аудиторією, так і з широкою громадськістю в Україні та за її межами. Він є співавтором та заступником головного редактора енциклопедичного видання «Чорнобильська катастрофа», виданого російською, українською й англійською мовами (1995, 1996, 1997). Як Голова Національної Комісії з радіаційного захисту населення при Верховній Раді України, Дмитро Михайлович порушує питання щодо вирішення широкого кола складних проблем з мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Автор близько 700 наукових праць, серед яких понад 20 монографій, він є незмінним організатором, керівником та активним учасником багатьох радіобіологічних, фізіологічних та біохемічних з'їздів, конференцій, симпозіумів, конгресів.

Головний редактор журналу «Фізіологія та біохімія культурних рослин» (1974–1986), «Радіобіологія» (1988–1991), Д.М. Гродзинський очолював Наукову Раду з проблем фізіології та біохемії рослин АН України та Комісію з надійності біологічних систем при Науковій Раді з проблем біофізики АН СРСР, секцію «Радіобіологія рослин», Наукову Раду з проблем радіобіології АН СРСР, був Головою заснованого ним Українського радіобіологічного товариства та Всеукраїнської Асоціації біологів рослин.

Як один із засновників Української екологічної асоціації «Зелений світ», займаючись проблемами екології та захисту довкілля, з цією місією, як член Міжнародної академії наук, він читав лекції в університетах Великобританії, США, Югославії, брав участь у багатьох міжнародних заходах (США, Канада, Нідерланди, Німеччина, Турція, Єгипет, Чехія, Японія, Австрія та ін.). До 10-річчя Чорнобильської катастрофи як радіобіолог виступав з лекціями в Колумбійському та Гумбольдтівському університетах (1996).

Відома у світі наукова школа Д.М. Гродзинського у галузі радіобіології рослин нині об'єднує понад 50 кандидатів та 10 докторів наук. Якісно і з користю поєднуючи захоплення науковими дослідженнями з педагогічною діяльністю, Дмитро Михайлович з 1957 р. викладає у Київському університеті ім. Т. Шевченка. Завідувач та професор заснованої ним кафедри радіобіології у цьому ж університеті, він водночас професор Національного університету «Києво-Могилянська Академія» та Міжнародного Соломонового університету, чудовий педагог, який уміє захопити молодих дослідників новими ідеями в біології, творчими задумами та особистим прикладом. Нещодавно у видавництві «Либідь» вийшов друком написаний Д.М. Гродзинським для студентів біологічних спеціальностей вищих закладів освіти підручник «Радіобіологія», в якому на сучасному рівні висвітлено теоретичні основи, головні проблеми й аспекти цієї науки.

З 1990 р. академік Д.М. Гродзинський дійсний член Національної АН України зі спеціальності «Радіобіологія». До 80-річного ювілею НАН України у 1998 р. йому присвоєно високе державне звання Заслужений діяч науки і техніки України. Завдяки багатющій ерудиції в галузі біології, неперевершеному таланту експериментатора і творчому підходу до організації пріоритетних напрямів сучасних фундаментальних наук про живий світ Д.М. Гродзинський у грудні 1998 р. обраний на посаду академіка-секретаря Відділення загальної біології НАН України. Основний принцип діяльності цієї академічної структури під орудою академіка Д.М. Гродзинського полягає в поєднанні теоретичних пошуків з прагненням віднаходити нові шляхи поглиблення знань про сутність функціонування

біологічних систем різного ступеня складності — від клітини до популяції й складних біоценозів — з метою розв'язання практичних проблем збереження біорізноманітності, розвитку біотехнологій, методів управління біологічними процесами в інтересах людства.

Отже, справ, турбот і клопотів у акад. Д.М. Гродзинського безліч, але йому допомагають учні, близькі, сім'я. Змолоду, з 1956 р., поряд з Дмитром Михайловичем його вірна помічниця в науці турботлива дружина Клара Павлівна. Свого часу вона захистила дисертацію, працювала в Інституті фізіології рослин АН УРСР, проводила дослідження. Однак розуміючи, що Дмитро Михайлович — учений особливо таланту, постійно сприяла його розквіту. Так і йдуть вони у житті поряд, підтримуючи, турбуючись одне про одного. Виховали порядних, добрих дітей. Син Михайло Дмитрович — доктор географічних наук, професор Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Дочка Марина Дмитрівна захистила кандидатську дисертацію після навчання в аспірантурі в Інституті фізики НАН України, нині клопочеться вихованням своїх дітей — Максима, Олександри та Данилка. Дмитро Михайлович тактовно ставиться до уподобань дітей та онуків, у кожному з них бачить особистість, поважає індивідуальність, всіляко заохочує їх інтереси та ініціативу, не тисне авторитетом.

Дмитро Михайлович самостійно освоїв основи комп'ютерної грамоти; з комп'ютером він нерозлучний у своїй щоденній науковій праці. Саме за його допомогою він опрацював спосіб побудови «Чотиримовного словника назв рослин», що побачив світ у 2001 р. Цей словник уможливорює знаходження наукових назв рослин латинською і відповідні їх назви українською, російською та англійською мовами. У передмові до словника автор зізнається: «Збираючи українські назви рослин, я, немов зачарований, виразно чув голоси моїх батьків, які в ранньому дитинстві знайомили мене з рослинами моєї маленької батьківщини — Білоцерківщини. І — що дивно — мені пригадалися майже всі на цей час забуті назви рослин, яких навчали мене і мого старшого брата Андрія наші батьки. Може в тому, що я чув їх голоси в назвах рослин, і була та сила, яка змусила мене скласти цей словник».

Як то кажуть, геніальна людина в усьому геніальна. Коло інтересів Дмитра Михайловича всеохоплююче: вітчизняна і зарубіжна література, гарні книжки, мистецтво, театр, музика. Добре грає на піаніно. Відвідує музеї. Любить мандрувати історичними та заповідними місцями України. Сам фотографує. Залюбки порається у своєму саду та в городі, вирощує квіти. Але це все в рідкісні вільні від наукової праці години. Майже весь його час і все єство підпорядковані науці, роздумам про шляхи розвитку та її кадровий потенціал.

У 2001 р. Д.М. Гродзинський входить до складу науково-консультативної ради редакції науково-популярного журналу для юнацтва «Країна знань». Закликаючи сучасне молоде покоління стати людьми глибоких знань, високих прагнень і рівня моральності, академік твердить, що «... наука — це надійний шлях у впевнене майбутнє справді чарівних можливостей епохи, в яку вже сьогодні вступає нове покоління юнацтва». Високообдарований і чіткий, високоосвічений і на диво делікатний, улюбленець багатьох і предмет заздрості інших — ось такий він, академік Дмитро Михайлович Гродзинський! Він є учителем і порадиником, прикладом і попередником! Ім'я Д.М. Гродзинського занесене до Золотої книги української еліти (2001).

Звичайно, 75 років — вік цілком поважний, коли можна було б приступати до написання мемуарів. Проте цей солідний вік жодним чином не впливає ні на енергію та мобільність ювіляра, ні на його безмежну допитливість, прагнення дій та здобутків. У планах на найближче майбутнє організація і проведення чергового з'їзду радіобіологів, видання словника радіобіологічних термінів і багато чого іншого. Нам, сучасникам академіка Д.М. Гродзинського, треба низько вклонитися цьому видатному вченому і чесному громадянину України за невтомну працю і побажати йому в рік славного ювілею здоров'я на многії та благії літа!

З роси і води Вам, високодостойний
Дмитре Михайловичу!

М.М. Хомляк, канд. біол. наук

Володимир Гнатович Фоміних

Минуло 70 років від дня народження одного з провідних фізиків-метрологів Росії Володимира Гнатовича Фоміних (нар. 21 липня 1934 р.).

В 1958 р. він закінчив фізико-механічний факультет Ленінградського політехнічного інституту і понад 45 років є провідним спеціалістом ФГУП ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва. Свої знання, енергію, науковий пошук Володимир Гнатович присвятив розвитку вітчизняної метрології в галузі точних вимірювань іонізувальних випромінень (ІВ). Він був виконавцем або науковим керівником при розробці й створенні низки еталонних установок, згодом затверджених Держстандартом як Національні Еталони країни, які й донині забезпечують потреби Російської Федерації в точних вимірюваннях у даній галузі метрології.

У ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва В.Г. Фоміних 25 років очолював відділення Державних еталонів і досліджень у галузі метрології ІВ і був науковим керівником робіт зі створення й удосконалення еталонної бази країни для вимірювання в різних галузях господарства, в тому числі в забезпеченні достовірності дозиметричних, радіометричних і спектрометричних вимірювань у царині радіаційного захисту, медицини, метрологічного забезпечення потреб оборони та в прикладній ядерній геофізиці, атомній промисловості, ядерному приладобудуванні,

метрологічному забезпеченні систем радіаційного контролю на АЕС без демонтажу апаратури та ін.

Як член Комісії з вимірювань ІВ при науково-технічній раді Держстандарту він зробив великий внесок у розробку основ метрології ІВ, становлення та розвиток системи метрологічного забезпечення господарства країни в ряді найважливіших напрямків.

Як член міжвідомчої координаційної ради з метрологічного забезпечення геофізичних досліджень у свердловинах Володимир Гнатович приділяв велику увагу питанням і розвитку основ метрології в ядерній геофізиці, забезпеченню якості ядерно-геофізичних вимірювань, що сприяло переходові в цьому напрямку в пошуковий і розвідувальний ядерній геофізиці від якісних до кількісних вимірювань при радіоактивному каротажі нафтових і газових свердловин.

Відома участь В.Г. Фоміних у розробці основ метрологічного забезпечення геофізичної апаратури радіоактивного каротажу, розробці типової програми приймальних випробувань апаратури геофізичною свердловиною ТПр 96-84, Відомчої повірковій схеми для свердловинних засобів вимірювань щільності гірських порід — РД 39-4-940-83 та ін. Розроблену ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва спільно з іншими науково-дослідними інститутами інструкцію з повірки «Апаратура ДРСТ. Канали ННк-т иНГК. МИ-78» починаючи з 1979 р. впроваджено на 70 підприємствах МІНГЕО СРСР, у тому числі на основних нафтогазоносних площах країни.

Володимир Гнатович брав участь і в роботах ВІРГ — Рудгеофізика при розробці системи метрологічного забезпечення і стандартизації радіометрії при вивченні складу природних радіоактивних елементів у гірських породах і рудах та поверхневого забруднення радіонуклідами штучного походження, у метрологічному забезпеченні аерограма-спектрометричних вимірювань.

В.Г. Фоміних — член секції «Ядерна геофізика і радіоекологія» в Метрологічній академії Росії.

Інший напрямок робіт цієї талановитої людини — забезпечення якості та стандартизації дозиметричних вимірювань у медицині. Відома його ініціатива в організації й роботі координаційної ради МАЕП СРСР з метрології і радіаційних вимірювань у галузі високоенергетичного ІВ (Мераконт), що допомогло об'єднати зусилля провідних учених основних наукових центрів країни.

Особливу активність Володимир Гнатович виявив у оцінці й розв'язанні низки практичних пи-

тань, пов'язаних з вивченням радіаційного стану після катастрофи на ЧАЕС і забезпеченням єдності радіаційних вимірювань у країні в цей період. У листі Президента АН СРСР академіка А.П. Александрова до ВНДІМ ім. Менделєєва від 19.05.1987 р. відзначалося, що «результативність і практична корисність функціонування Міжвідомчої комісії з дозиметричних вимірювань у зв'язку з катастрофою на ЧАЕС значною мірою зумовлена роботою в ній начальника відділу ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва В.Г. Фоміних».

У роки після катастрофи на ЧАЕС під керівництвом ученого відділом державних еталонів у галузі НДІ ВНДІМ спільно з провідними центрами країни виконано величезну роботу з метрологічного забезпечення дозиметричних вимірювань і вимірювань активності у різних середовищах, у тому числі в організмі людини, при контролі продуктів харчування та іншого, що стали масовими. Він також брав активну участь (спільно з Рудгеофізика) в оперативній групі Держкомгідромету м. Чорнобиль у створенні калібрувальних майданчиків метрологічного павільйону «Славутич» на ЧАЕС, атестованого згодом як ГСО-ЕРН, програма «Атлас».

В.Г. Фоміних був одним з організаторів зіставлень СІ ІДК-ЛВЛ, яке проводив ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва (спільно з ІБФ МОЗ СРСР), у тому числі й спектрометрів, використаних у цей період для контролю випромінювання людини. Ця робота дозволила оцінити реальну достовірність інформації, отриманої різними вимірювальними системами. Володимир Гнатович також брав участь у розробці стандартного фантома, призначеного для калібрування ЛВ.

За активної участі вченого ВНДІМ спільно з НДІРГ і Рудгеофізика організував випуск ГСО складу натуральних радіоактивних елементів спектрометричних серії ГСО-ЕРЕ-S, що забезпечили в подальшому достовірність радіометричного контролю об'єктів навколишнього природного середовища, будівельних матеріалів та ін.

У програмі реабілітації Уральського регіону від наслідків Киштимської аварії 1957 року В.Г. Фоміних був науковим керівником робіт з метрологічного забезпечення та створення (1992–1994 рр.) стандартних зразків-еталонів на основі природних матриць ґрунту із зони впливу ВУРС. Створення й метрологічна атестація цих зразків Soil-3/МБ (Sr-90, Cs-137, Pu-239, 240), Soil-10/МІ-1 (Sr-90, Cs-137, Pu-239, 240), Soil-24/МТ-24М (Sr-90, Cs-137, Pu-239, 240) дала можливість на довгі роки

забезпечити єдність і достовірність радіоекологічних досліджень у регіоні.

Більше 10 років цей фахівець найвищого гатунку був заступником голови Комісії спеціалістів Держстандарту РФ у галузі вимірювання ІВ. Він член ученої ради ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва, член редколегії журналу «Radiation Protection Dosimetry» (London), член радіоекологічної секції Науково-методичної ради з геофізичних технологій пошуків і розвідування корисних копалин, член секції «Метрологічне забезпечення» Координаційної ради з метрології та приладобудування НТР Держстандарту, а також підкомітету ПК-11 «Еталони й повіркові схеми в галузі вимірювань і ядерних констант» та ін. Протягом ряду років Володимир Гнатович керував роботою секції метрології в Ленінградському обласному Правлінні ВНТТ приладобудівників ім. С.І. Вавілова.

За особисту участь у створенні метрологічної бази, що забезпечує серійний випуск радіометрів і дозиметрів на провідному приладобудівному заводі країни, В.Г. Фоміних у 1991 р. присуджено премію Ради Міністрів СРСР. Він був також ініціатором розробки в країні системи атестації лабораторій радіаційного контролю (ЛРК) як форми об'єктивної оцінки достовірності та компетентності вимірювань, особисто організував і брав участь у атестації перших ЛРК у системі, яка згодом оформилася в Росії як система акредитації ЛРК-САРК.

Нині В.Г. Фоміних, заслужений ветеран ВНДІМ, бере активну участь у розвитку метрології ІВ на сучасному етапі. Він професор кафедри інформаційних систем екологічної безпеки Санкт-Петербурзького Державного політехнічного університету, член правління С.-Петербурзького відділення Ядерного товариства Росії, керівник Дозиметричної лабораторії вторинних еталонів мережі МАГАТЕ/ВООЗ, експерт-аудитор Системи акредитації лабораторій радіаційного контролю, член редколегії журналу АНРІ, автор 270 публікацій і 2 монографій.

Щиро вітаємо шановного ювіляра і зичимо йому щастя, міцного здоров'я та нових здобутків у його благородній справі.

*Колектив ВНДІМ ім. Д.І. Менделєєва,
Колектив Інституту медичної радіології
ім. С.П. Григор'єва АМНУ*